

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

ГРИНЬ Олександр Олександрович прокурор Хмельницької місцевої прокуратури Хмельницької області

<https://orcid.org/0009-0004-7270-7918>

УДК 342.9

DOI 10.32782/НР.2021.1.37

У статті здійснено аналіз поняття «принципи», а також охарактеризовано національне законодавство України щодо засад здійснення державної політики в сфері національної безпеки і оборони. Детально розглянуто деякі принципи забезпечення національної безпеки держави. З'ясовано, що роль принципів та визначення їх пріоритетності може змінюватись у залежності від ситуації. Розкрито питання необхідності формування дієвого механізму на всіх адміністративних щаблях, зважаючи на наявність загроз національній безпеці держави. З врахуванням сучасних реалій зроблено висновок про важливість переосмислення реалізації засад безпечового середовища.

Ключові слова: принципи, національна безпека, держава, російська агресія, національна політика держави, державне управління.

Постановка проблеми

Забезпечення національної безпеки поєднує у собі сукупність засобів, здатних протидіяти загрозам та викликам, а також можливість досягти необхідного рівня захищеності та надійності. У системі забезпечення національної безпеки особливе місце відіграють принципи, тобто ті основні засади, постулати, на яких і формується система національної безпеки загалом. Вони висвітлюють роль держави у сучасному світі, а також визначають напрямки попередження й знешкодження зовнішніх і внутрішніх загроз. У той же час, нові виклики та зміни, що відбуваються у глобальному середови-

щі, вимагають пошуку нових підходів або вдосконалення вже діючих задля забезпечення національної безпеки на належному рівні.

Стан дослідження проблеми

Принципи забезпечення національної безпеки стали предметом наукових дискусій у рамках робіт таких вчених, як: Ваврінчук М. П., Корнієвський О., Курило В. І., Ліпкан В. А., Мушенок В. В., Новицький Г. В., Олуйко В. М., Ситник Г. П., Смолянук В. Ф., Шипілова Л. М. та інші.

Однак, на противагу вищезазначеному, питання дослідження основних принципів забезпечення національної безпеки держави залишається не в повній мірі урегульоване, тому і потребує ряду доопрацювань.

Метою даної статті є здійснення аналізу основних принципів забезпечення національної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу

Дослідження питання основних принципів забезпечення національної безпеки держави, на нашу думку, необхідно розпочати з короткого теоретико-правового аналізу значення такого юридичного поняття як «принцип» та розуміння його деякими науковцями-правниками.

У своїх працях В. Мушенок говорить про принцип як про основне вихідне і безальтернативне положення будь-якого вчення, що визначає основу побудови пра-

вового механізму [6, с. 94]. З посиланням на словники дефініція «принципи» (від лат. *principium* – початок, основа) означає основне вихідне положення будь-якої наукової системи, теорії, науки, політичного устрою, правил і норм поведінки, певних видів діяльності [1, с. 229; 4]. Принципи значною мірою визначаються соціально-економічними умовами, що склалися в суспільстві, а їх ігнорування призводить до того, що багато змін, які відбуваються, ще довгий час не помічаються, виходячи з суб'єктивних поглядів [5, с. 78]. Разом з тим, принципи забезпечення національної безпеки тісно переплітаються із принципами державного управління. Під принципами державного управління потрібно розуміти об'єктивні закономірності й відносини суспільно-політичної природи, що визначають зміст, організаційну структуру та життєдіяльність компонентів державного управління, вони сформульовані у вигляді певних наукових положень, закріплені у своїй основі правом, і застосовуються в теоретичній і практичній державно-управлінській діяльності людей [10, с. 162].

Національне законодавство України, а зокрема, Закон України «Про національну безпеку України» закріплює, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій. Звідси основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є: 1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; 2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержав-

них системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; 3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони [8].

Для кращого аналізу розглянемо деякі з цих принципів самостійно.

Принцип верховенства права є фундаментальним для будь-якого демократичного суспільства і для будь-якого сектора державного управління. На думку О. Рудневої, принцип верховенства права наповнюється реальним змістом лише у тому випадку, якщо право розглядається не як результат правотворчої діяльності держави, не як акт державної влади, тим більше її знаряддя, а як соціальний феномен, який має глибоке коріння в культурі світовій і національній, духовній історії народу, його традиціях, національній ментальності; як явище, безпосередньо пов'язане з такими фундаментальними категоріями, як справедливість, свобода, рівність, гуманізм [7, с. 15-16]. Розуміння сучасного значення та обсягу змісту принципу верховенства права як принципу діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування дозволяє окреслити основи організації управління в секторі національної безпеки. Разом з тим, основним призначенням принципу верховенства права залишається збереження та гарантування прав і свобод людини від можливого свавілля зі сторони держави, а також зовнішніх загроз.

Щодо реалізації демократичного цивільного контролю, то з посиланням на ст. 4 Закону України «Про національну безпеку України» [8] у межах повноважень, наданих відповідно до Конституції України, сектор безпеки і оборони підлягає цьому виду контролю. За визначенням демократичний цивільний контроль – це комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній

діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України. При цьому система цивільного контролю складається з контролів, що здійснюються Президентом України, Верховною Радою України, Радою національної безпеки і оборони України, Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також судового контролю та громадсько-го нагляду.

Вищезазначений законодавчий акт до предмету цивільного контролю відносить: 1) дотримання вимог Конституції і законів України у діяльності органів сектору безпеки і оборони, недопущення їх використання для узурпації влади, порушення прав і свобод людини і громадянина; 2) зміст і стан реалізації стратегій, доктрин, концепцій, державних програм та планів у сферах національної безпеки і оборони; 3) стан правопорядку в органах сектору безпеки і оборони, їх укомплектованість, оснащеність сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою, забезпеченість необхідними запасами матеріальних засобів та готовність до виконання завдань за призначенням у мирний час та в особливий період; 4) ефективність використання ресурсів, зокрема бюджетних коштів, органами сектору безпеки і оборони. Тобто, встановлення цивільного демократичного контролю над сектором безпеки, говорить про реалізацію ряду завдань з попередження та недопущення порушень конституційних прав і свобод громадян України, дотримання законності в діяльності всіх відповідних суб'єктів, а також розвитку перспективних напрямків.

Цивільний контроль здійснюється за принципами, які частково вже нами були досліджені, а зокрема йдеться про верховенство права, законність, підзвітність, прозорість, ефективність та результативність. Звідси можна зробити висновок про наявність тісного взаємозв'язку між базовими принципами забезпечення національної безпеки, як своєрідних частинок єдиного цілого.

Серед базових демократичних цінностей чільне місце посідають принципи між-

народного права. Як зазначає О. Гончаренко, світове співтовариство намагається виробити єдині правила соціальної і правової захищеності громадян, уніфікувати, прийняти єдині стандарти і процедури, які б сприяли визнанню гідності, яка притаманна всім членам людської сім'ї [2, с. 17]. Особливо в період ведення російської агресії проти України принципи міжнародного права відіграють ключову роль, так як від їх дієвості буде залежати подальше функціонування і розвиток міжнародних систем, міжнародних відносин.

До основних принципів міжнародного права наразі належать десять: принцип незастосування сили та погрози силою; територіальної цілісності; непорушності кордонів; рівноправності й самовизначення народів; мирного розв'язання спорів; поваги прав та основних свобод людини; добросовісного виконання міжнародних зобов'язань; суверенної рівності держав; невтручання у внутрішні справи й принцип співробітництва. Сім із них безпосередньо передбачені Статутом ООН та Декларацією про принципи міжнародного права 1970 р., три (територіальної цілісності, непорушності кордонів і поваги прав людини й основних свобод), як зазначалося, закріплені як основні принципи Заключним актом НБСЄ [3, с. 246]. Разом з тим, реалізація вищевказаних принципів не можлива без визначення їх внутрішньодержавною системою права. Методи та способи реалізації принципів міжнародного права характеризуються мірою відображення в національному праві міжнародних положень. Необхідність такої трансформації на сучасному етапі розвитку українського суспільства особливо є актуальною у зв'язку з теперішніми подіями, пов'язаними з вторгненням російських військ на українські землі. Виходячи із основних завдань із забезпечення охорони прав і свобод людини, а також інтересів держави, відповідальність російської федерації за злочини, скоєні на території України, є неминучою. В той же час, Україна як держава шляхом прийняття відповідних внутрішніх актів на основі принципів міжнародного права має докласти максимально зусиль щодо їх імпле-

ментації у національне законодавство. Це допоможе не тільки вирішити ряд питань із збереженням суверенітету та цілісності країни, притягнення винних до відповідальності, а й розкрити практичну дієвість і вагомість принципів міжнародного права.

Загалом для вирішення низки завдань у сфері забезпечення національної безпеки, особливо тих, де держава відіграє провідну роль, більше підходять традиційні принципи та методи. У той же час, для реагування на нові загрози (особливо гібридного типу) мають бути запропоновані інші механізми, побудовані за принципами національної стійкості. Особливо актуальним такий підхід є для вирішення завдань, які потребують взаємодії різних суб'єктів або розподілу відповідальності [9, с. 9]. Це зумовлено тим, що роль принципів та визначення їх пріоритетності може змінюватись у залежності від ситуації.

Безумовно, охарактеризовані нами принципи становлять значний науково-практичний інтерес у сфері національної політики держави. Зважаючи на сутність національної безпеки, наявність реальних загроз, для забезпечення успішного управління необхідно сформулювати дієвий механізм на всіх адміністративних щаблях. Також для досягнення позитивних результатів у здійсненні політики безпеки повинні братися до уваги такі елементи, як: стан економіки в країні, духовний розвиток суспільства, екологічне середовище, демографічна ситуація, національно-етнічні традиції, патріотичне виховання нації.

Висновки

Українська держава сьогодні перебуває на шляху переосмислення щодо реалізації засад безпекового середовища. Російська агресія проти України, що розпочалась у 2014 році, направлена на знищення України та українського суспільства. Хоча особливих військових здобутків тоді російське вторгнення не показало, але раптовість входу російських підрозділів у тили українських військ створили певну дезорганізацію. Безумовно розрахунки московії були на послаблення суверенітету України, роззброєння ЗСУ, підконтрольність україн-

ської влади та населення. І тільки завдяки проукраїнським настроям, згуртованості українського суспільства росіяни вимушені грати за іншим сценарієм, видумуючи при цьому так звані «штучні перемоги». Разом з цим, ці події показали наскільки важливим є питання забезпечення національної безпеки держави та впровадження в практичну площину відповідних засад захисту й гарантій людського життя.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
2. Гончаренко О. Міжнародні нормативно-правові гарантії економічних прав людини і громадянина в Україні // *Право України*. – 2006. – № 3. – С. 17-22.
3. Задорожній О. В. Поняття та нормативні вимоги основних принципів міжнародного права // *Актуальні проблеми держави і права*. – 2015. – Вип. 75. – С. 242-255.
4. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підруч. К.: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
5. Курило В. І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України: дис.... д.ю.н.: 12.00.07. К., 2007. 419 с.
6. Мушенко В. В. Принципи діяльності держави щодо фінансової підтримки сільського господарства // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. К., 2011. – № 7. – С. 91-98.
7. Принцип верховенства права: проблеми теорії і практики: у двох книгах / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Конус-Ю, 2008. 314 с.
8. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018. № 2469-VIII // *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.
9. Резнікова О. О. Розробка стратегії національної безпеки з урахуванням принципів національної стійкості // *Стратегічна панорама*. 2018. №2. С. 5-11.
10. Реформи державного управління в Україні: проблеми і перспективи. К.: Оріяни, 1998. 364 с.

SUMMARY

The article defines that principles play a special role in the national security system, i.e. those basic principles, postulates on which the national security system is formed in general. A scientific analysis of the definition of «principles» was carried out, as well as a description of the national legislation of Ukraine regarding the principles of implementation of state policy in the spheres of national security and defense. Some principles of ensuring the national security of the state are considered in detail. It was found that the role of the principles and determination of their priority may change depending on the situation. It is outlined that the understanding of the modern meaning and scope of the content of the principle of the rule of law as a principle of activity of state authorities, local self-government bodies allows to form the foundations of the organization of management in the national security sector. Also, the establishment of civilian democratic control over the security sector indicates the implementation of a number of tasks to prevent and prevent violations of the constitutional rights and freedoms of Ukrainian citizens by responsible entities, compliance with the legality of the activities of these entities, and the development of promising directions. It was determined that the principles of

international law occupy a prominent place among the basic democratic values. Especially during the period of Russian aggression against Ukraine, these principles play a key role, since the further functioning and development of international systems and international relations will depend on their effectiveness.

It was found that the principles we characterized are of significant scientific and practical interest in the field of national policy of the state. Taking into account the essence of ensuring the national security of the state, the presence of real threats, to ensure successful management, it is necessary to form an effective mechanism at all administrative levels. In addition, in order to achieve positive results in the implementation of the security policy, such elements as: the state of the economy in the country, the spiritual development of society, the ecological environment, the demographic situation, national-ethnic traditions, and patriotic education of the nation should be taken into account. Taking into account modern realities, a conclusion was made about the importance of rethinking the principles of the security environment.

Key words: principles, national security, state, Russian aggression, national policy of the state, public administration.